

Dermesztő hideg, áulás és pestis – amikor belekezdünk Szilágyi István új regényébe, valami olyasmivel találkozunk, ami nagyon ismerős és közben mégis rettenetesen távoli. A *Messze túl a láthatáron* első oldalain gyönyörű, archaikus nyelven írt *Emlékirat* kerül elénk, amely egy letűnt időről, a kuruc „zajdulás” végnapjairól tanúskodik, és amely egy pillanatra sem tagadja meg tőlünk, hogy megéltük azt az időbeli távolságot, amit a történet kínál. „Mindaz, amit én a fejedelem közelében megéltem, az idő távolodtában most más orcáját, más valóját tárja elém” – olvashatjuk a regény nyitómondatában. A *Messze túl a láthatáron* – ahogy azt a címe is sugallja – tág perspektívát ajánl nekünk, és ebben a nagy távlatban gondolkodik az időről, az emlékezetéről, az igazságról és mindezek képlekeny, nehezen megragadható voltáról.

Szilágyi István regénye olyan mű, amely szervesen illeszkedik az eddigi életműbe, mind a *Hollóidő*, mind a *Kő hull apadó kútba* című könyveivel mutat rokonságokat. A tizenkilenc éve várt könyv azonban legszorosabban *A hóhér kőnyve* című, 1980-ban megjelent kisregényhez kötődik, amelyben már felbukkant számos regénybeli szereplő és motívum. Értelmezhető annak a történetnek a kibontásaként is, amely köré most egy nagyobb, kidolgozottabb világ épült, tele titokkal, történelmi tanulságokkal, bosszorkánysággal és az emberi életet túlmutató dilemmákkal.

A *Messze túl a láthatáron* két nagyobb részből áll, amelyeket Tompay Wajtha Máttyás személye köt össze, az ő életének két, egymástól eléggé különböző szeletét ismerhetjük meg. A két történetmag úgy válik szét egymástól és úgy fonódik mégis össze, ahogy a fiatalság különül el az időskortól: egybeforr vele, de távol is kerül tőle. A regény első részében a Rákóczi-féle szabadságharc elbukásának időszakát ismerjük meg az ő szemzőgőn, pontosabban az ő emlékiratán keresztül. Ekkor 1710 körül, amikor a trencsényi csata elvesztése után járunk, amikor is ő II. Rákóczi Ferenc szekretáriusaként teljesít küldetéseket és tapasztalja első kézből, hogy milyen ellentmondásos folyamatok zajlanak az országban. Egy benderi küldetés után Rákóczi javaslatára kezdi el lejegyezni emlékiratát, amelybe jóval több kétkedés és aggodalom vegyül, mint elsőre várnánk. Mint utóbb kiderül, a történelmi események azonban csak egyfajta keretet szolgáltatnak egy személyes tragédia elbeszéléséhez. A romló, bomló, háborúskodó, járványveszéllyel teli világ a tör-

Ketten egy új könyvről

■ Szilágyi István: *Messze túl a láthatáron*. MMA Kiadó, Budapest, 2020, 512 oldal, 4800 Ft

FORGÁCH KINGA:

A hit, a hiedelem és a hihetetlen

ténet haladtával Wajtha Máttyás családi drámájának háttérévé válik: amikor a több évtizedes csatározás után végre hazalátogat, felesége váratlanul eltűnik. Innentől egy krimibe illő nyomozás veszi kezdetét.

A regény második része, amely tí-

zenkét fejezetből áll, gyökeresen más témájú és hangulatú: a cselekményességet a párbeszédesség váltja fel, a könyv lassúvá, filozofikusává válik. Körülbelül harminc évvel később járunk. A középpontban itt is Tompay Wajtha Máttyás alakja áll, aki elmagányo-

sodva él a Tiptó megyei Ólymoson, ahol főbíróként gyilkossági ügyekben, bosszorkányperekben kell ítéleteket hoznia. Ez a rész sokkal inkább hasonlít egyfajta beszélgetőkönyvre, mint regényre. A főbíró egyik beszélgetőtársa Gorbay Ölyves szolgabíró, a másik Tsomor Főris, a vármegye jegyzője. Ők asszisztálnak azokhoz a platóni dialógusokat idéző filozófiai és teológiai párbeszédre, amelyek a bűnről, a törvényről, az igazságról, az égi és földi ítéletekről szólnak, mindezt pedig olykor az elbeszélő belső tipródásai egészítik ki.

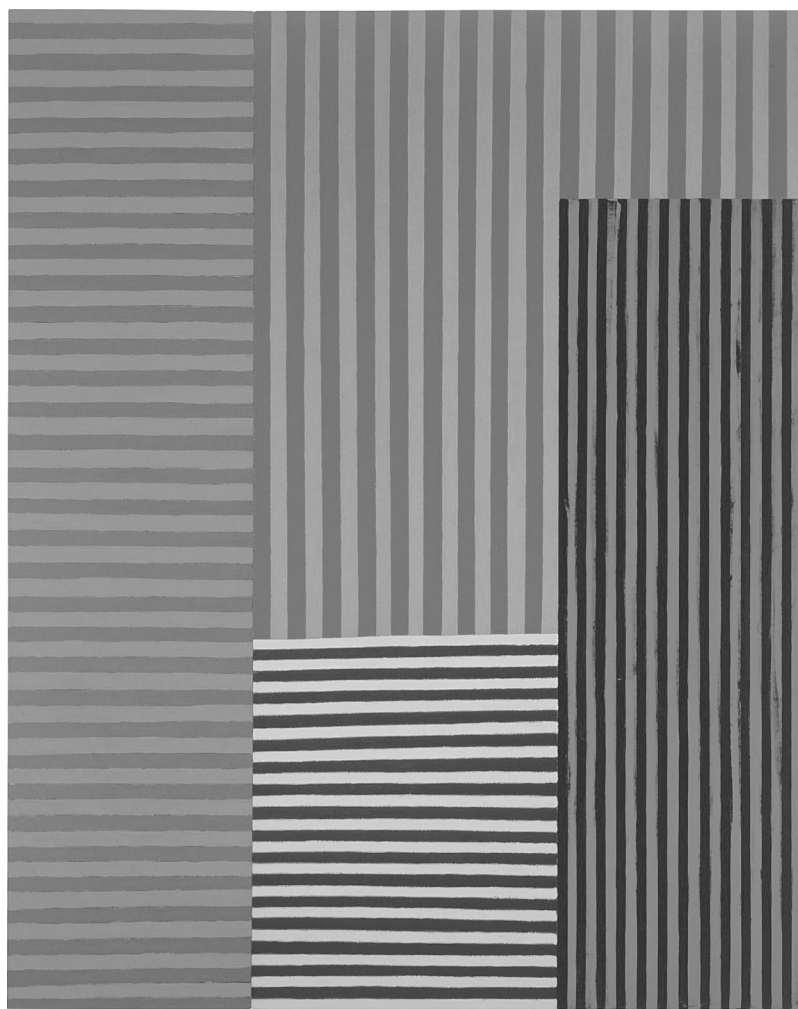
Ahogy mindebből kitűnik, a *Messze túl a láthatáron* szerkezetét, formáját tekintve kísérletező regény: adott egy történelmi keret, a Rákóczi-szabadságharc, valamint egy személyes dráma, a feleség eltűnése. Mindehhez Szilágyi István megteremtett egy színes világot, tele titokkal, hiedelmekkel, anekdotákkal és kidolgozott, archaikus nyelvezettel. Ez az egész azonban csak megágyaz a hosszas elmélkedés lehetőségének, hogy aztán a könyv a több évtizedig tartó nyomozásban, igazságkeresésben forjton össze.

Hogy miért volt szükség arra, hogy az igazságról és a bűnről szóló elmélkedést a szerző a XVIII. századba he-

lyezze, egy olyan világba és egy olyan nyelvi környezetbe, amely már minden szempontból távol áll tőlünk, releváns kérdés lehet. Az biztos, hogy a könyv teljesen más dimenzióban elmélkedik erről a témáról, mint ahogy az mostanában, a post-truth korában előkerül. Tompay Wajtha Máttyás sokkal tisztább, átláthatóbb környezetben keresi a választ arra, hogy mi a viszonya egymáshoz a hitnek, a hiedelemnek, a hihetetlennek és a valóságnak. Még akkor is, ha ez a világ is tele van háborúskodással, sommás ítéletekkel és olyan emberekkel, akik pletykákra és vérre vannak kicévezve. És még akkor is, ha a végén kiderül, a teljes igazságra valójában soha nem láthatott rá az ember.

Szilágyi István olyan figurát alkotott meg az idősebb Tompay Wajtha Máttyás személyében, aki azért tudja képviselni az igazságot, mert folyamatosan kételkedik. Akinek egy gazdája van, a törvény, és aki az igazságkeresés magányában egyedül áll, szemben mindenki mással, aki a bíraskodás és ítéletkezés színházát szeretné látni. Aki legalább olyan emelt figura, mint Szókratész, szinte nem is ember szerű. Akinek elképesztő tudás és tapasztalat van a birtokában, aki kiközösíthetetlen, és aki a bizonyos „Nagyidejével” társalog.

A *Messze túl a láthatáron* legfőképp az emlékezés képlekenységéről, a világról való tudásunk korlátozottságáról, a képzelte és a valós szétválaszthatatlanságáról mesél. „Az almodott s a való világ alig szétválaszthatóvá gabalyodott, hogy végül a meglévő is kétséges legyen, hogy aztán az sem történt meg, ami elevenen áll előttem.” Szilágyi mindehhez olyan motívumhálózt szőtt Tiptó vármegyével, a lápi világgal, Rekettye Pálával, a rejtélyekkel és az elcsúlyodott harangokkal, ami képileg is visszatükrözi Tompay Wajtha Máttyás elmélkedéseit. Olyan regény született, amely nem aktualizál, sőt, épphogy távol visz a mostani világtól, túlmutat a mi horizontunkon, hogy ősbizonyos igazságokat kapargathasson meg.

Sean Scully: *Arábia, 1981* © Sean Scully

Könyves újság – neten és papíron

könyv • kultúra • irodalom

THE KÖNYVHÉT

Könyv. Ajándék. Olvasás

A karácsonyi könyvvásárra készülő számunk november 25-én jelenik meg

10 000 példányban Lapzárta: november 12.

DEMÉNY PÉTER:

A bizonytalan tudás

Részben konkrétabb, részben elvontabb a *Messze túl a láthatáron*, mint a korábbi Szilágyi-regények. A konkrétitás már abban is látszik, hogy az író most nem óvakodik annyira az „igazi” történelmi és földrajzi nevektől, mint korábban: II. Rákóczi Ferenc már nem csak egy faliképről lép le, hanem a maga valójában is megjelenik, akár csak Szilágyi megye, még ha továbbra is éles fiktív helynevek villannak elénk: Tiptó, Ólymos, a *Kő hull...*-ből ismert Jajdon stb.

Ezek az éles, kemény, kreatív nevek a szereplők nevében is visszaköszönek: Tompay Wajtha Máttyás, Rekettye Pila, Gorbay Ölyves Józsa é. i. t. Általuk népesít be Szilágyi egy valós kort (nem kell találgatnunk, mint a *Hollóidőben*, hogy pontosan mikor is történik, ami történik, elárulva, hogy mennyire nem tudunk

szépirodalmat olvasni), de általuk újra is teremti.

Bár ahhoz, amit állítani fogok, nagyobb filológiai apparátus szükséges lenne, mégis megjegyzem, hogy Szilágyi mindig is a keménységet, a harcok közé vetettséget, a megforgatottságot vette kölcsön a régiéktől, és jóval kevésbé az anekdotikát: inkább Bethlen Miklóst, mint Apor Pétert, inkább II. Rákóczi Ferencet, mint Mikést. Minden, ami történik, a rejtélyt szolgálja, s az író számára nem is volt más a történelem, mint a rejtély maga, a megoldhatatlan, a hiába megoldott. Ténisz akkor sem nyugszik meg, amikor „mindent” megtud mindarról, ami körülötte történik, és Tompay sem elégszik meg a törvényekkel: a maga lelkiismerete előtt sem szabad elbuknia. „Nem történelmi regény, de igényli, szomjazza, hogy történelmi

korról meséljen. Arra vágyódik, hogy panoptikumba lépjen, ahol a porladó díszletek között egyértelműbb minden mozdulat” – írta Láng Zsolt a *Hollóidő*-ről (*Kalendár, rejtély, igazság és még valami. Élet és Irodalom*, 2001/23., jún. 8.), és írhatná erről a könyvről is, azzal a kiegészítéssel, hogy semmi sem egyértelmű végül.

Ennek a keresésnek, ennek a vívódnak, ennek az egyértelműség iránti harcnak a bizonyítéka az a sok párbeszéd, mely a könyv második részében, az *Amerre a világban* olvasható. Ezt is láttuk már a *Hollóidőben*, ezt a kétosztatúságot, bár ott más dramaturgia működött: a *Lovat és papot egy krónikáért* volt a passzívabb, meditatívabb, a *Csonkorsók* az aktívabb, dinamikusabb tömb. Már az öregedő Szilágyi is folyamatosan azt figyelte, ahogy a szereplők figyelik magukat, s ahhoz, hogy legyen mit figyelniük, természetesen történetnie kellett velük valaminek.

De a történések is mások ebben a könyvben. A *Hollóidőben* a hódoltság nagyon is felkavaró dúlásai, emberrablásai, túszejtése mindenkiel történetek, közösségiéek voltak. Az, ami Tompayval történik, legyen bár a felesége eltűnése vagy az elítélendő sorsa, *kizárólag* vele történik, abban az értelemben, hogy noha mindenki tudja, mivel vádolják Rekettye Pílát, a bíró gyötrelmei pusztán őt sújtják. „Nem, ő nekem nem gazdám. Nekem csak egyedül a törvény a gaz-

dám” – mondja Gorbay Ölyvesnek Tompay (245.) a Nagyidejéről, és a válasz természetes: „Nem irigylem a tekintetes urat.” Akit a Nagyidejű sem tud megnyugtatni, aki mégis csak mindenki fölött áll és megfellehetetlen, azt hogyan nyugtathatná meg a törvény, amelyet mindenki a maga szája íze szerint értelmez? Isteni és emberi törvény ritkán esik egybe, hiszen míg az egyik abszolút, a másik relatív, és miközben az egyik nem törődik az egyenlőségekkel és a körülményekkel, a másik kénytelen számolni velük. A legtöbben megértik ezt a hiányosságot, és élnek, ahogy tudnak; mások, a ritkább típusú emberek, életük végéig tipródnak.

„Mindaz, amit én a fejedelem közelében megéltem, az idő távolodtában most más orcáját, más valóját tárja elém.” (5.) Az első mondat már magában foglalja a regény témáját: a történések számtalan arcának megvillanását. Amit ígér ez a mondat, hogy tudniillik ha csakugyan ilyenek a történetek, akkor nehéz eligazodni bennük, a *Messze túl a láthatáron* tökéletesen betartja, megmutatja. Mi történt Trencsénnyel? Jól döntött-e a fejedelem, amikor így döntött vagy amúgy? Nem Tompay-e a hibás abban, ami a feleségével történt? Nyilvánvalóan nem, fia sikeres megjegyzéseiből viszont az derül ki, mégis apját tartja hibásnak érte, és még maga Tompay sem biztos az ártatlanságában.

A bíró élete ugyanazért nehéz, amiért minden emberé: ha döntéshez érkezik, akkor különféle töprenkedések, gyöttrődések után végül úgyis dönteni kell. Olvasat számtalan van, az ember viszont csak erre vagy arra indulhat, területe soha nem datur. A dosztojevszkiji tematika (bűn és bűnhődés egymás-

ra vonatkozásai) nem egészen ki-dosztojevszkiji megváltással és reménnyel. A *Hollóidőben* Tentás „a holtakkal terített végesség” felé indul, Tompay lovával „a jól ismert úton az ismeretlen felé”. (509.) Ami bizonyos, az egyáltalán nem vigasztaló. Az igazság nincs elérhető közelségben; a láthatáron túl nincs egy másik, barátságosabb, emberbarátabb láthatár. Az emberi dolgokat ember meg nem ítélteti; de nem csak meg nem ítélteti, hanem össze sem rakhatja, „el sem olvashatja” megnyugtatóan.

Csordás László a műgondot emlegeti kritikájában (*Horizontok metszéspontján. Szépirodalmi Figyelő*, 2020/3.), én viszont azt hiszem, legalább annyira ez a megfellehetetlenség az oka annak, hogy egy-egy Szilágyi-regény húszévenként jelenik meg, s ez oka annak is, hogy *A hóhér kőnyve*, mely először az 1980-as *Utunk évkönyvében* látott napvilágot, kisregényből nagyregénnyé íródik – az okok alapos kibontását lásd Antal Balázs nagyszerű recenziójában (*A bíró kőnyve. Heli-kon*, 2020/14.). Az író addig-addig (ideig-meddig, hogy egy számára kedves időhatárossal érzékeltsem a folyamatot) vizsgálja a történeteket, amíg összeáll valahogy valami. Pom-pás, az archaikusság zamatát keltő nyelven áll össze, ahogy Rác I. Péter is megjegyezte (*Ítélet léthabonánk felett*, 2020. július 15.). de nem fejeződik be, nem zárul le megnyugtatóan, bár a vég nagyon is egyértelmű. Az utolsó mondat erős, a történet azonban rejtély. A nyelv segít a megérthetőségben, a megfellehetetlenség viszont csak megnehezíti. Miért él az ember? Bizonyára mégsem egyszerűen azért, hogy végül meghaljon, noha mindenképpen meghal, és ennél biztosabb tudása az életéről nincsen.